

Tema: Estetik och utbildning

Estetik och utbildning – ord som påminner om det moderna samhället och innebörden av modernitet. Att vara modern handlar om en vilja till förändring och tron på en framtid som kan bli annorlunda än nuet. Själva ordet modern med rötter i franskans *moderne* och latinets *modernus* ger just denna betydelse av närvaron av nuets inneboende nya som människan och samhällets hållning, dess *modus*. Modernitet som hållning uttrycker på så sätt en estetisk dimension där människans kreativitet och skaparkraft kommer ur en önskan om förändring. Den moderna attityden innebär därmed också en längtan efter de resurser och de redskap som gör förändring möjlig. Bildning och utbildning kan ses som den institutionaliserade formen för en sådan längtan, där resursen heter kunskap och vetande. Bildningsbegreppet står historiskt sett närmare individen, utbildningen närmare samhället. I takt med att förutsättningarna för en bildningstradition avklingat, blir estetik möjligt att förstå som ett förnyat intresse för det personliga subjektets närvaro i utbildningen, där syftet är studerandet av världen och samhället.

Vi hoppas med detta nummer av *Utbildning & Demokrati* kunna bidra till en bredd i betraktandet av relationen mellan utbildning och estetik på ett sätt som gör det möjligt att kritiskt och konstruktivt ta ställning till innehållet i utredningar, läroplanstexter, lektioner och annat där utbildning och estetik utgör temat, direkt eller indirekt. När estetik i dessa sammanhang omtalas som en eftersökt dimension hos individ och samhälle tolkar vi det som ett uttryck för en önskan om att balansera kognitiva och emotionella förutsättningar för utbildningens form och innehåll, vilket i en given situation naturligtvis kan ges både positiva och negativa förtecken. Vår uppfattning är att ett sådant balanserande bör granskas och värderas mot rådande sociala, kulturella och politiska omständigheter där relationen mellan estetik och utbildning motiverats olika från tid till annan. Samtidigt tror vi att det moderna samhällets tendens att skilja olika handlingsområden

från varandra alltid innebär att utbildningen per definition har ett underliggande behov av att hantera konsekvenserna av ett sådant avskiljande, oavsett närmare omständigheter, och att detta tar sig uttryck bland annat i en efterlysning av estetik. Detta skulle innebära att utbildningens historiska framväxt delvis kan förstås ur bilden av ett mer eller mindre permanent sökande efter en möjlig förening av de handlingsdispositioner hos personen som det moderna samhällets institutioner skilt åt. De artiklar tidskriften härmed erbjuder kan läsas i ljuset av en sådan övergripande situation där de olika författarna både bistår detta sökande och kritiserar det.

En väsentlig utgångspunkt för diskussionen om relationen mellan estetik och utbildning är frågan om vilka handlingar som ryms inom utbildningens respektive estetikens domäner. Utbildning innebär i en sådan jämförelse främst ett intellektuellt, kognitivt handlande, medan estetik antyder både en förnimmelse av intellektuell art, och sinnesintryck som påverkar personens känsla och vilja. Den kritiskt sinnade läsaren invänder här att ett sådant handlande faktiskt kan kopplas också till bildning och utbildning. Det är sant. Vi kan se utbildning som en sfär där personens handlingar orienteras mot olika områden där intellekt, känsla och vilja ingår som delar av en tänkt helhet av sanning, riktighet och skönhet – för att uttrycka det förenklat. En handling med fokus på *sanning* är då det vetenskapliga handlandets fokus medan *riktighet* återger ett moralgrundat handlande, och *skönhet* den estetiska handlingen. Ja, alla dessa dimensioner ryms i utbildningsbegreppet. Men det är också rimligt att säga att utbildningen ändå främst har människans och den vetenskapliga institutionens rationella beteenden och handlingar som första fokus, starkt förankrat i logiskt tänkande och ett därigenom grundat förnuft och omdöme. Med estetikbegreppet som ett kritiskt granskande begrepp blir det möjligt att se hur tänkandet, som en av människans grundläggande subjekt-förmågor, historiskt inom utbildningen kommit att framodlas närmast som en objektiverad tankekraft, skild från subjektet. Tänkandet ses då närmast som något redan inbyggt i vetenskapen och de kunskaper denna producerat. Detta synsätt har gjort det möjligt att också framställa tänkandets karaktär som att det är ”människans hjärna som tänker”, snarare än hon själv. Descartes’ *cogito ergo sum* är därmed giltigt som utrop för det tänkande subjektets existens och närvaro, endast förutsatt att hjärnan faktiskt också kan tala.

Ur det historiskt dominerande kognitivistiska perspektiv på utbildning som antyds här kan inte bara frågor om sanning, utan också om riktighet och skönhet, avgöras genom tänkandets och intellektets fattningsförmåga. Tänkandet, och det tänkande subjektet, tas då till

grund inte bara för ett vetenskapligt handlande, utan också för ett moraliskt och estetiskt *omdöme* där vetenskapens bestämda sanningsbegrepp ensamt görs till det överordnade språket. Det är då vi har anledning att begrunda de estetiska uttryckens roll i utbildningen.

Som vi kan se i den inledande artikeln i detta nummer av tidskriften finns det ett behov av att granska estetikbegreppets betydelse som en överordnad dimension, dess diskursiva ställning om man så vill. **Jan Thavenius** visar i sin artikel OM DEN RADIKALA ESTETIKEN en syn på estetik som ett högst samhällsrelevant begrepp. Den innebörd som estetik ges här är formulerad närmast som ett meningsfullt politiskt contrabegrepp till den etablerade betydelsen av estetik som en avskild erfarenhet av det sköna. Thavenius tolkning kan ses som ett samtida upptag av Frankfurtraditionens, främst Adornos och Horkheimers, bidrag till en tolkning av relationen mellan elit och massa, finkultur och populärkultur. Författarens utveckling av en radikal estetik är en kritik av den rådande estetik-hegemonin i skolan. Artikeln ger en bild av hur estetiken är inrymd i den sorts normativa ställningstaganden som allt handlande innebär, oavsett hur vi väljer att karakterisera det. Samtidigt påpekar författaren att värderingar hela tiden måste betraktas som öppna förslag, och att de därigenom liknar diktens obestämdhet. Den radikala estetiken uppfattar vi som ett uttryck för behovet av att låta en rationellt organiserad offentlighet inrymma också subjektets konkreta, ofta ofärdiga och motsägelsefulla, erfarenheter av samhället.

I artikeln DEN KULTURELLA VÄNDNINGEN I SKOLANS STYRDOKUMENT diskuterar **Magnus Persson** en tendens att i utbildningspolitiska texter ge ett diskursivt företräde åt ord som kultur, etik och moral. Därmed har, menar författaren, kulturbegreppet övertagit inte bara estetikens politiska potentialer utan också undanröjt det politiska språkbruket överhuvudtaget från den pedagogiska arenan. Framskrivningar av estetikbegreppet och den kritiska granskningen av skolans policy på området sker med en utblick också till massmedierna. Perssons kritik av den kulturella vändningen ger underlag för att se kulturbegreppet som både ett hinder och en möjlighet i mötet med de institutioner (konst, populärkultur) som utbildningen har att förhålla sig till. Vi ser den diskussionen som generativ och intressant också för de slags frågor vi ställt inledningsvis om olika handlingssfärer och möjligheten att hålla dem samman respektive att skilja dem åt.

I en påföljande artikel ONE WORD TO RULE THEM? ställer författarna **Ketil A Thorgersen & Eva Alerby** frågan om estetikbegreppets innebörd i olika skolämnen utifrån en historisk och filosofisk bakgrund. Mångtydigheten i begreppet gör det relevant, menar författarna, att

fråga om det utbildningspolitiska syftet med estetikens inplacering. Det författarna funnit som karakteristiskt i framskrivningen av ämnenas relation till estetik kommenterar de genom referenser till Frankfurttraditionen men också till pragmatismens estetikbegrepp hos Dewey och hos en sentida uttolkare som Richard Shusterman. Författarna företräder Wittgensteins grundläggande språkidé – att ge betydelse åt språket så som det används i en given situation. Mot en sådan bakgrund diskuterar författarna såväl estetikbegreppets innebörd som funktion i texter om utbildning. I diskussionen förs en dialog med Thavenius estetikbegrepp samtidigt som påpekanden om de olika skolämnenas karaktär indirekt också ger en relief till nästa artikel om estetikens plats i de naturvetenskapliga ämnena.

Per-Olof Wickman & Britt Jakobson, skriver om DEN NATURVETENSKAPLIGA UNDERVISNINGENS ESTETIK där de ger läsaren en inblick i hur estetikbegreppet används i en pågående forskning om estetikbegreppets relevans och karaktär i naturvetenskaplig undervisning. Utfallet kan jämföras med resultatet i den föregående artikeln och bekräftar de tendenser som påvisas där. Författarna utgår också från Wittgenstein och Dewey i tolkningen av undervisningen. En central slutsats de drar är hur, det de benämner som, praktiska epistemologier ges en stilbildande roll i det undervisande samtalet. Wittgensteins påpekande om estetikens närhet till etik är en del av uppbyggnaden av dessa epistemologier där den epistemologiska dimensionen inte pekar på den säkerställda kunskapen, utan på hur människor hanterar en konkret situation ställd inför behovet av att kunna värdera denna, snarare än att veta något om den. Det kanske mest centrala begreppet för författarnas analys är annars Deweys experience-begrepp som kan särskiljas från andras tolkningar av begreppet just genom att han använder estetik som ett värderande, normativt begrepp för erfarenhet.

Eva Hultin diskuterar i sin artikel – DEN ESTETISKA ERFARENHETEN SOM ERFARANDETS FULLÄNDNING – innebörden av Deweys erfarenhetsbegrepp genom att utgå från hans betoning av erfarenhetens intersubjektiva karaktär. Mot en sådan bakgrund blir, enligt författaren, hans åtskillnad mellan konst som process respektive som produkt intressant. Hultin pekar på inneboende motsägelser och paradoxer i detta tal och menar att Dewey förutsätter möjligheten till estetiskt **lärande**, snarare än handlande och att han föreställer sig att ett (estetiskt) objekt har en given mening som signalerar ett fulländat tillstånd, snarare än öppnar för utmaningar och rörelse, vilket vore mer i linje med den pragmatism han företräder.

Temanumret om estetik avslutas med artikeln IS THERE ANY BODY IN CYBERSPACE? där författaren **Lars Løvlie** betraktar den konkreta krop-

pens förnimmelse och rörelse i mötet med den moderna teknikens kommunikativa modus – ett modus som handlar om en rörelse mellan rumsliga dimensioner i termer av *space and place*. Det specifika skapande, den handling som kan kopplas till dessa parallellt verkande orienteringspunkter, då vi vistas i www och samtidigt i det konkreta rummet, utgår från en sammansmältning av tid och rum som en sorts ”abstrakt konkretion” en samtidig närvaro och frånvaro. Vi ser Løvlies diskussioner om kroppens närvaro och frånvaro i handlandet i cyberspace som en möjlighet att också diskutera utbildningen som en space- och place-relaterad dimension genom hans tes om *cyberbildung*. Det handlande subjektets relation till kroppen omöjliggör den reduktionistiska föreställningen om att det är ”hjärnan som tänker”. Cyberbildung kan därmed uppfattas som ett uttryck för estetikens närvaro där sinnesintryck som grundas i rörelser och i rytm ger handlingen en riktning, ett ”being by rythm” som kanske kan liknas vid dansen men som här, på www-adress, också har utbildningens klassiska fokus på det intellektuella och bildningen som en närvarande dimension, uttryckt som *a self-world relationship*.

Artikeln visar också, enligt vår uppfattning, på språkets betydelse för framställningen av det estetiska. I detta fall torde kanske den engelskspråkiga diskussionen om *cyberspace* överträffa den om *datorrymden*, också som språklig rytm, liksom innebörden av *place and space* bli mer meningsfullt åtkomlig som en föreställning om ”konkret abstraktion”, än vad *plats och rymd* ger möjlighet till, etcetera?

Tidskriften har som bekant John Dewey som en stark referenspunkt. Den grundläggande filosofi som den amerikanska pragmatismen fortfarande erbjuder som underlag för en diskussion om utbildningens estetiska dimension har i detta nummer av tidskriften kommit till uttryck på flera sätt. En grundläggande fråga som ställs från pragmatismen till den analytiska filosofin är estetiskt grundad och handlar om gränsen för vetande om oss själva genom självkänedom å den ena sidan, och kännedom om den värld vi lever i å den andra. Endast den analytiska filosofin kan försvara ett fortsatt frågande om dessa gränser som en fråga om åtskilda handlingssfärer, som det ena och det andra. Pragmatismens hänsynstagande till estetik innebär att man inte skiljer på subjekt och objekt och att man ställer frågan, inte bara om ett bättre vetande, utan ett bättre liv grundat på detta vetande. I den meningen är pragmatismen synonym med den moderna och dess önskan om förändring till en ny och bättre värld. Bättre för vem och vad? Kan estetikerna ge sådana svar? I vilken grad *vet* vi dessa svar, och i vilken grad *känner* vi dem? Vad *vill* vi som personer och medborgare? Ja, där har vi en möjlig repertoar av riktade

frågor till en miljö, den vi kallar utbildning, som förutsätter att svaren som ges botten i både personliga och institutionella överväganden.

Vi vill tacka författarna som på detta sätt har skänkt ljus över ett antal viktiga områden för frågan om utbildning och estetik. Samtidigt återstår oerhört mycket spännande att sätta på agendan om utbildningens bidrag till estetiskt handlande, och vice versa. Vi ser fram emot en fortsättning.

Carsten Ljunggren & Eva Hultin